

80-літній ЮВІЛЕЙ Ю. ГАБЕРМАСА: ушанування науковою спільнотою та німецькомовними ЗМІ¹

Напередодні 80-го дня народження Ю. Габермаса (18 червня 2009 року) його колеги й учні вшанували наукові заслуги видатного філософа і соціолога сучасності в доповідях та дискусіях у рамках двох міжнародних конференцій, присвячених цьому ювілеєві.

Тема першої конференції, зорганізованої Цюрихським університетом, мала красномовну назву «Застаріла модель демократії?». Для Габермаса Цюрих не був незнайомим містом. У студентські роки він стажувався там упродовж одного семестру. Згадуючи про це, він зазначав, що у Цюриху пережив «академічне визволення». Оскільки демократію можна розуміти також як синонім швейцарської політичної системи, зорієнтованої на консенсус, то один з організаторів дослідження, професор політичної філософії Г. Колер, жартома зауважив, що Габермасова концепція деліберативної демократії, мабуть, була сформована під впливом цього семестру. А порушення теми обговорення було зумовлено занепокоєнням правозахисників (Богданді, Коскенімі та ін.) новими тенденціями сучасного суспільного життя, які потенційно криють у собі загрозу демократії. Однією з таких тенденцій є розширення сфери юрисдикції Міжнародного суду, поява міжнародного класу юридичних експертів, а також виникнення нової форми технократичного панування експертів.

¹ Перекладено за: Ein öffentlicher Geburtstag. Der 80. Geburtstag von Jürgen Habermas in den Medien. Gefahren für die Demokratie. Hauke Brunkhorst über zwei Habermas-Tagungen // Information Philosophie. — 2009. — August. — № 3. — S. 59—70.

У термінології Габермаса цю тенденцію описано як *колонізацію життєвого світу*. Це є небезпекою для демократії, бо юрисдикція, відокремлена від демократичного законодавства, а також транснаціональна адміністрація мають зухвалі й далекосяжні наміри, але дуже нечітко окреслені основні уповноваження. Таке самовідокремлення юрисдикції та адміністрації, щоправда, спричинюється до *посилення значущості права і правопорядку*, але без демократичної легітимації. Безперечно, це сприятиме появі нових форм правління без уряду, однак не забезпечуватиме суто демократичного правління. На це звернув увагу в дискусії М. Цюрн, він вважає, що демократія неможлива без подальшого розгортання соціальних рухів, їхнього масивного натиску і помітних інституціональних успіхів, що вже даються знаки у глобальному громадянському суспільстві.

У доповіді С. Бенхабіб зроблено спробу теоретично обґрунтувати такі спостереження за допомогою ідеї демократичних ітерацій і демократичного експерименталізму по той бік національної держави й національної репрезентації. Однак і дотепер експерткратична колонізація життєвого світу виявляє тенденцію до підкріплення партикулярних інтересів верхівки функціонерів та управлінців, а також потужних економічних підприємств і правлячих сил, натомість до організаційно неспроможної периферії дедалі більше витісняються популяції більшості (*Mehrheit-spopulationen*), відторгнуті національною державою, де вони ослаблюються й маргіналізуються соціально, політично і культурно. Якщо експерткратична колонізація життєвого світу чимраз ширше розкриває ножиці між зростаючою правовою регламентацією і посиленням

наступом на демократію, то неоліберальна *епістема*, яка стала розумом або нерозумністю світового суспільства, призводить до економічної колонізації і віддає у позику життєвий світ.

Іншу секцію було присвячено проблемам світової економічної кризи. Й. Бекерт у своїй доповіді показав, як глобально самовідокремлений турбокариталізм руйнує суспільні передумови капіталістичної ринкової економіки, завдяки яким вона існує, а саме: постконвенційну мораль і позитивне право. У Маркса це називалося підпорядкуванням живої праці мертвій. Також тут виявилось, що одна з сильних сторін теорії Габермаса полягає не у подоланні, а в узагальненні й подальшому розвитку марксизму Франкфуртської школи. У рамках Цюрихської конференції розглянуто також проблеми, присвячені культурним основам демократії.

Обговорюючи проблеми і можливості демократичного самовизначення, учасники конференції зосередилися на постнаціональній констеляції. Так, конституювання світового суспільства спричинює формування нового транснаціонально панівного класу, по той бік демократичної рівності й контролю, але воно створює також ті інституційні передумови, без яких усяке сподівання на глобалізацію і суспільно-світове оновлення демократії насправді залишиться утопією. Емпірично демократія сьогодні має зважати на світове суспільство, вона більше не може ховатися у національній державі, бо, як не жахливо це визнати, найважливіші рішення навіть у найкращих демократіях ухвалює вже не народ, а транснаціональні еліти, котрі переслідують власні інтереси і досягають їх. З нормативного боку глобалізація демократії також не має альтернатив, адже західно або

північно-західно централізована демократія означає «унеможливлення нерівності» тільки для населення цих країн, але передбачає нерівність у всіх інших країнах. Це вже демократичний скандал, що на нього слушно вказує С. Бенхабіб у зв'язку з європейським правом на громадянство. Самоопис «постнаціональної констеляції» не можна оспорювати, але тільки за умови сприймання його як емпіричного припущення. Адже сама держава через деколонізацію у 60-х і десовєтизацію у 90-х роках ХХ століття стала глобальною субсистемою, перетворюючи буквально кожний квадратний метр континентальної землі на державну територію, і ця потужна глобалізація держави сама, безсумнівно, є досягненням міжнародної спільноти і її інституцій. Власне тому сьогодні треба засновуватися на континуумі національних та інтер-, транс- і супранаціональних владних органів, національного й міжнародного права, які пронизують одне одного. Щоправда, починаючи з 90-х рр. націоналізм теж став посилювати свою роль, але на Цюрихській конференції на секції, котру очолили Йоас і Гайтмаєр, було висунувано, що націоналізм і його агресивні різновиди вже не є позаконкурентною центральною ідеологією і що він уже давно не діє в межах державних кордонів, а глобалізується, так само, як і релігія. Наслідком становлення єдиного світу і єдиної культури, до речі, наскрізь секуляризованої, є не зникнення багатьох культур (секулярних і релігійних, національних і космополітичних), а навпаки, завдяки цьому майже щоденно виникають нові або старі нові культури (наприклад, давньофризька мова стає новою писемною мовою).

Інша конференція, зорганізована за ініціативою ЄС, зосередилася саме на

цій проблематиці. Вона відбулась у місті Печ (Угорщина). Габермас виступив там із доповіддю «Від картин світу до життєвого світу. До генеалогії поняття».

У німецькомовних ЗМІ упродовж усього червня ювілярові приділяли особливу увагу, що не останньою чергою свідчить про впливовість його ідей у сучасному світі. З критикою доробку Габермаса виступила на німецькому радіо С. Тьоніс. У своїй доповіді вона закинула Габермасові, що він, мовляв, завжди рухався у річищі інтелектуальної моди, і висміяла його вчення про ідеальну комунікативну спільноту й останнє обґрунтування як філософські банальності. Такі самі закиди звучать у щотижневику «Фокус»: ті, хто визнає Габермаса видатним соціальним філософом, помиляються самі і вводять в оману інших; його філософія мало відрізняється від того, що завжди кажуть матері, коли дитина приходить з розбитим носом: «Діти, поведіться дружньо!» М. Клоновський, автор цієї статті, нагадує, що, за Рорті, габермасівська концепція комунікативного розуму виливається у квазірелігійну ідею, а Ліотар підмітив у нього схильність до «тоталітаризму розуму». Насамкінець проголошено, що Габермас у кращому випадку гідний лише бути святим патроном соціальних педагогів.

Натомість, радіо Ватикану вшанувало Габермаса як «одного з найвидатніших філософів сучасності, який є взірцем для кожного, хто хоче не тільки інформувати про духовну ситуацію нашого часу, а й розглянути її з позицій віри».

Габермас є найцитованішим і найвідомішим німецьким філософом за межами німецькомовного простору. З огляду на це, газета «Ди Цайт» говорить про Габермаса як про «світову силу», що

захищає дух Модерну і чутливо реагує на поразки поступу. У «Зюдойче цайтунг» виступив зі статтею, присвяченою Габермасові, відомий канадський філософ Ч. Тейлор. Він підкреслив, що Габермас ратує за зміну парадигми у нашій інтелектуальній культурі, а саме: за діалогічний поворот, який означає відхід від картезіанської теорії пізнання, він також пропонує теорію моралі, розглядаючи її ширше, ніж аналітичні філософи, бо цілком і повністю залишається континентально-європейським філософом.

Внесок Габермаса до політичної філософії і до розбудови демократії у ФРН високо оцінюють також представники лівих політичних еліт, передусім соціал-демократи, вважаючи, що без інтелектуальної заслуги Габермаса ФРН була б цілком іншою республікою. Цю-таки думку поділяють лідери німецьких зелених (К. Рот), стверджуючи, що «функціональна демократична громадськість не є чимось самозрозумілим, нею треба щоденно жити і вміти захищати її».

Намагаючись узагальнити роль Габермаса у сучасному німецькому суспільстві, відомий німецький філософ і публіцист П. Мозер підкреслює: «Габермас — це філософ, визнаний як серед професіоналів, так і у широких колах громадськості. До нього цього удостоїлися небагато філософів — можна

назвати Ясперса, Адорно, Попера і Гайдегера. З Габермасом нині не можна порівняти жодного філософа. Мабуть, він є останнім представником такого типу філософів; якщо це так, то що це означатиме для суспільства?». Брункторст, професор соціології Флензбурзького університету щодо цього зауважує: «Я скептично ставлюся до того, коли стару людину проголошують останнім справжнім філософом, після якого годі буде знайти щось варте уваги. Хибність такого припущення виявляється, здебільшого, вже через декілька годин, до того ж я вважаю неправильним орієнтуватися тільки на актуальність. Безперечно, розкритикованим реформам освіти наприкінці 60-х і початку 70-х років ХХ століття ми сьогодні завдячуємо розширенню інтелектуального кола суспільства, до якого вже входить і клас політиків, а журналісти сьогодні майже не відстають від науковців, однак їхні можливості набагато більші. Це стосується навіть “Франкфуртер альгемайне”. Попер, Ясперс та інші вже не випереджають їх. Проте, на жаль, усе це не проникає до відгородженого світу високооплачуваного глянцевого журналізму жажливих ток-шоу, що буквально придушують усіякі серйозні дебати. У цьому випадку, як виняток, має рацію теорія занепаду».

*Переклад з німецької
М. КУЛТАЄВОЇ*